

การศึกษาภาษาสอนน้องคำฉันท์ เชิงประวัติและวิจารณ์ทัศนเรื่องการอ้างอิง

โชษิตา มณีใส*

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงความสำคัญ ข้อคิดและข้อควรระวังในการศึกษาวรรณกรรม
เชิงประวัติ โดยได้ยกกระบวนการศึกษาเรื่องภาษาสอนน้องคำฉันท์เชิงประวัติมาเป็น
อุทาหรณ์ เนื่องจากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้ในประเด็นดังกล่าวได้เกิดการสืบทอด
วรรณคดีบางประการเกี่ยวกับความเป็นมา ซึ่งนักวิชาการกลุ่มหนึ่งเชื่อว่าวรรณคดีดังกล่าว
ถูกต้อง และข้อสรุปจากวรรณคดีใหม่นั้นถือเป็นข้อยุติ แต่การวิเคราะห์ตรวจสอบ
วรรณคดีใหม่ทั้งด้านที่มา กระบวนการใช้เหตุผล วิธีการอ้างอิง ตลอดจนพัฒนาการของ
วรรณคดี โดยใช้ข้อมูลจากการทำวิจารณ์ด้วยบท และการวิเคราะห์ข้อเขียนที่มีบทบาท
สำคัญให้เกิดพัฒนาการวรรณคดี พบว่าวรรณคดีดังกล่าวมีความบกพร่อง ข้อสรุปจาก
วรรณคดีดังกล่าวไม่อาจถือเป็นข้อยุติได้ การวิเคราะห์ตรวจสอบวรรณคดีใหม่นี้ทำให้ได้
ข้อคิดอันเป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณกรรมเชิงประวัติหลายประการ โดยเฉพาะ
เรื่องการใช้หลักกาลามสูตรในการเชื่อถืออ้างอิง การไม่อ้างอิงตามกรอบความคิด และ
การให้ความสำคัญแก่การทำวิจารณ์ด้วยบท

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
ภาควิชาภาษาไทยบัณฑิตยสถานประเพณีวรรณศิลป์ สาขาวิชาวรรณกรรมร้อยกรอง

The critique on literary history study: The case of Krissana Son Nong Kham Chan

Chosita Maneesai

Abstract

This article discusses the flaws and the limitations of the study of literary history, focusing on the studies of Krissana Son Nong Kham Chan history. The crucial argument in the article lies on how the debates on its history developed and became consensus, and how textual analysis is significant for the study of literary history.

ความนำ

วรรณกรรมแบบแผนของไทยหลายเรื่องยังมีปัญหาเรื่องความเป็นมา ทั้งกรณีไม่ทราบข้อมูล หรือกรณีที่เป็นที่โต้แย้งยังไม่มีข้อยุติ การศึกษาเชิงประวัติให้ทราบความเป็นมาว่าเป็นเรื่องที่แต่งสมัยใด ใครเป็นผู้แต่ง ก็เป็นเรื่องค่อนข้างยาก เพราะวรรณกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่มักไม่มีข้อมูลหลักฐานด้านประวัติความเป็นมาระบุไว้ วิธีศึกษานอกจากการอ้างอิงข้อสรุปตามที่ผู้เคยศึกษาไว้ทั้งที่เป็นโบราณจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิปัจจุบันแล้ว ก็คือการค้นคว้าแสวงหาข้อมูลทั้งภายนอกและภายในตัวบท การศึกษาข้อมูลภายนอกตัวบท ได้แก่ เอกสาร คำบอกเล่า หรือข้อความจากเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องหรืออ้างถึง ผู้ศึกษาต้องค้นคว้าและรู้จักเชื่อมโยงความคิดเพื่อนำไปสู่ข้อสรุป บางครั้งต้องอาศัยการศึกษาเชิงสหวิทยาการ ส่วนการศึกษาข้อมูลภายในตัวบท อาจต้องมีการตีความ หรือต้องอาศัยความถูกต้องหรือความดั้งเดิมของตัวบท

ซึ่งหมายความว่า จะต้องทำการวิจารณ์ต้นฉบับ (textual criticism) กรณีนี้ต้องเพิ่มกระบวนการศึกษาละเอียดลึกลงไปอีก คือต้องศึกษาต้นฉบับตัวเขียนทั้งหมดที่มี โดยไม่เพียงต้องพิจารณาข้อมูลทางกายภาพของเอกสารเท่านั้น ทว่ายังต้องศึกษาด้วยทอย่างพินิจพิเคราะห์ แยกแยะว่ามีข้อความใหม่ปะปนอยู่ตอนใดหรือไม่ ด้วยทมีพัฒนาการอย่างไร เพื่อวินิจฉัยว่าด้วยทดั้งเดิมน่าจะเป็นอย่างไร หรือเพื่อเลือกด้วยทที่คาดว่าจะใกล้เคียงต้นฉบับดั้งเดิมมากที่สุด อีกทั้งยังต้องสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งสมัยที่แต่ง สถานที่แต่ง ฯลฯ เป็นธรรมดาที่ว่าด้วยทวรรณกรรมโบราณจะมีปัญหาเรื่องความถูกต้องดั้งเดิม เพราะวัฒนธรรมการคัดลอกมักเป็นด้วยการทำลายความบริสุทธิ์ของด้วยท แม้วรรณกรรมที่ศึกษากันอยู่จากฉบับพิมพ์ซึ่งผ่านการคัดลอก ชำระ หรือเป็นด้วยทที่ได้รับการบรรณาธิการแล้ว (critical edition) ก็ยังไม่อาจวางใจได้เสียทีเดียว

ที่กล่าวมานี้ยังไม่นับรวมปัจจัยสามัญ เช่น คุณพินิจในการเลือกใช้เอกสารที่น่าเชื่อถือ กระบวนการใช้เหตุผลให้ได้มาซึ่งข้อสรุป การไม่มีอคติยึดมั่นถือมั่น หรือการไม่กำหนดกรอบความคิดไว้ก่อน ซึ่งจะทำให้การตีความ หรือการสรุปบิดเบือนไป ประเด็นเหล่านี้ล้วนมีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน ต้องระมัดระวังในการศึกษาเชิงประวัติ

อย่างไรก็ดี แม้การศึกษาวรรณกรรมเชิงประวัติจะเป็นเรื่องยาก แต่ยังเป็นเรื่องท้าทาย และจำเป็นในการศึกษาวรรณกรรมแบบแผนของไทย เพราะไม่เพียงวรรณกรรมหลายเรื่องยังรอการศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น บางครั้งการศึกษาเชิงประวัติก็เป็นด่านแรกที่ต้องผ่านเพื่อจะไปสู่การศึกษาประเด็นหลัก ดังเช่น การศึกษาเรื่อง *กฤษณา* สอนน้องคำฉันท์ ฉบับจารึกซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส การวิจัยนี้ทำให้ผู้เขียนซึ่งเป็นผู้วิจัยได้พบแง่มุมบางอย่างอันเป็นอุทาหรณ์ในเรื่องการอ้างอิง จึงเห็นสมควรนำมากล่าวในที่นี้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ หรือเรื่องอื่นๆ ต่อไป

ต้นฉบับ *กฤษณา* สอนน้องคำฉันท์ ล้วนเก๋กับความเป็นมาของปัญหา

การวิจัยเรื่อง “บรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาจาก *กฤษณา* สอนน้องคำฉันท์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” มีจุดมุ่งหมายที่จะทราบบรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดผ่าน

วรรณกรรมจารึก เนื่องจากวรรณกรรมจารึกเป็นตำราเชิงปฏิบัติให้ผู้ศึกษาได้สังเกต และสกัดเอาหลักเกณฑ์จากแบบอย่าง que แสดงไว้ การจะบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวจึงต้องศึกษาคุณสมบัติของนอองคำฉันท อันเป็นพระนิพนธ์ที่ได้รับการนำไปจารึกเป็นแบบอย่าง วรรณกรรมเรื่องนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงระบุไว้แต่ต้นเรื่องว่าทรงได้รับพระบรมราชโองการให้แก้ไขตัวบทสำนวนเดิมซึ่งมีลักษณะ “ประดาษ” ฉะนั้นหากนำตัวบทต้นสำนวนเดิมมาเทียบเคียง และศึกษาวิธีการที่ทรงปรับปรุง จะทำให้แง่มุมต่างๆ ด้านหลักเกณฑ์ลอยเด่นขึ้นมา อันจะนำไปสู่ข้อสรุปเรื่องหลักเกณฑ์การประพันธ์ได้โดยง่ายและถนัดชัดเจนยิ่งกว่าการศึกษาจากตัวบทพระนิพนธ์เพียงฉบับเดียว

การศึกษาตามแนวทางดังกล่าวต้องมีการทำวิจรรณด้วยตัวบทต้นฉบับกฤษฎาสอนนอองคำฉันท เพราะต้องค้นหาต้นฉบับที่ทรงใช้ เพื่อให้ได้ต้นฉบับมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบ กรณีนี้จึงต้องศึกษาต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องนี้ทั้งหมด โดยเฉพาะต้นฉบับสำนวนเก่าทั้งฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร

ต้นฉบับตัวเขียนเรื่อง กฤษฎาสอนนอองคำฉันทสำนวนเก่าที่เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติมีอยู่ ๗ ฉบับ ได้แก่ฉบับเลขที่ ๗๓-๗๙ เป็นสำนวนเดียวกันทั้งหมด แต่มีพัฒนาการด้วยบทมากน้อยต่างกันเล็กน้อย ทำให้แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีทั้งฉบับหลักและฉบับคัดลอกหรือคู่สำเนา กลุ่มแรกเป็นสำนวนเก่า ได้แก่ ฉบับเลขที่ ๗๔, ๗๕, ๗๖, ๗๗ และ ๗๙ และกลุ่มที่สอง ได้แก่ ฉบับเลขที่ ๗๓ และ ๗๘ ซึ่งมีการปรับปรุงด้วยบทเป็นโวหารใหม่ แต่ฝีมือไม่ถึงชั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กลุ่มนี้จะไม่ได้รับการนำมาพิจารณา เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับฉบับพระนิพนธ์แล้วไม่เห็นเค้าความสัมพันธ์เชื่อมโยง กลุ่มสำนวนเก่ายังแบ่งเป็น ๒ กลุ่มย่อยโดยพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ กลุ่มหนึ่ง เลขที่ ๗๔, ๗๕ และ ๗๗ เป็นสมุดใหม่ อักษรวิธีใกล้เคียงปัจจุบัน ตัวอักษรชัดเจนสวยงาม อีกกลุ่มหนึ่ง เลขที่ ๗๖ และ ๗๙ เป็นสมุดเก่า อักษรวิธี ลักษณะตัวอักษรเป็นแบบเก่า น่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่าสมัยธนบุรี

จากการพิจารณาต้นฉบับตัวเขียนทั้งหมดโดยละเอียด พบว่าฉบับเก่าที่สุดคือฉบับเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ ซึ่งเหมือนกันอย่างการคัดลอกที่มีความคลาดเคลื่อนน้อยมาก และฉบับนี้สามารถนำมาเทียบกับฉบับพระนิพนธ์ได้วรรคต่อวรรค บาทต่อบาท

บทต่อบท ทำให้เชื่อว่าน่าจะเป็นต้นฉบับที่ทรงใช้ในการปรับปรุงเป็นฉบับพระนิพนธ์ ต้นฉบับนี้ได้เสนอเป็นภาคผนวกไว้ในงานวิจัยเพื่อใช้ประโยชน์อีกฉบับหนึ่งเนื่องจาก ฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากรนั้น แม้จะเห็นว่าฉบับเลขที่ ๗๖ เป็นสำนวนเก่า แต่ไม่ได้ คัดลอกมาโดยตรง ผู้ชำระได้ทำบรรณธิการต้นฉบับ ด้วยจุดประสงค์จะให้อ่านเข้าใจ ได้ตลอด และมีความไพเราะ มิใช่เพื่อรักษาต้นฉบับสำนวนเก่าที่สุด จึงพบว่าบางครั้งมีการนำข้อความจากต้นฉบับอื่นไปใช้แทนทั้งที่ต้นฉบับเดิมมิได้บกพร่องขาดหาย ซึ่งกรณีนี้มีทั้งบันทึกและไม่ได้บันทึกไว้ในหมายเหตุการชำระ ยิ่งกว่านั้นผู้ชำระยัง เปลี่ยนแปลงอักขรวิธีตามความเข้าใจของตน ทำให้คำถูกกลายเป็นคำผิดไปก็หลายแห่ง ทำให้ฉบับพิมพ์ไม่เหมาะสมต่อการใช้อ้างอิงตัวบทดั้งเดิม แต่ฉบับพิมพ์นี้มีหมายเหตุ การชำระซึ่งยังมีประโยชน์อยู่พอสมควร

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะได้ตัวบทสำหรับเปรียบเทียบเพื่อศึกษาในขั้นต่อไปแล้ว แต่ในการเรียกฉบับเลขที่ ๗๖ ว่าฉบับภิกษุอินทนั้นอาจมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้น เนื่องจาก วรรณกรรมเรื่องนี้มีปัญหาด้านความเป็นมาว่าใครเป็นผู้แต่ง และแต่งสมัยใด ประเด็น ปัญหามีหลากหลาย เช่น มีปริมาณผลงานของภิกษุอินทที่มากนักน้อยเพียงใดในกฤษฎา สอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรี ฉบับเก่าที่หลงเหลืออยู่ตามที่ภิกษุอินทกล่าวถึงเป็น ประโยชน์แก่ภิกษุอินทเพียงใดในการแต่งฉบับธนบุรี ต้นฉบับกฤษฎาสอนน้องฉบับ อยู่ที่ยังคงหลงเหลือมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จริงหรือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรง ใช้ฉบับใดในการปรับปรุงต้นฉบับพระนิพนธ์ ปัญหาเหล่านี้เชื่อมโยงไปถึงวรรณคະ สำคัญที่เกี่ยวกับความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องนี้ ๒ วรรณคະ คือ วรรณคະหนึ่ง เชื่อว่ากฤษฎาสอนน้องคำฉันท์สำนวนเก่าที่มีหลักฐานอยู่ในปัจจุบันเป็นผลงานของภิกษุ อินทสมัยธนบุรี อีกวรรณคະหนึ่งเชื่อว่า กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์เป็นผลงานกวีอยุธยา สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หรือวรรณคະปฏิเสธภิกษุอินทในฐานะผู้แต่ง การศึกษา กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์เชิงประวัติ และวิเคราะห์ตัวบทต้นฉบับในการวิจัยเรื่อง “บรรทัดฐานการประพันธ์” ให้คำตอบสอดคล้องกับวรรณคະแรก และขัดแย้งวรรณคະ ที่สอง ผู้วิจัยจึงต้องชี้แจงทำความเข้าใจประเด็นนี้ให้กระจ่างเป็นลำดับดังนี้

ภณณาสอนน้องคำฉันท์สำนวนเก่า:

การศึกษาเชิงประวัติกับวรรณคดีประเภทนิพนธ์

ประเด็นนี้มุ่งพิจารณาวรรณคดีที่สอง คือวรรณคดีประเภทนิพนธ์ โดยใช้ต้นฉบับตัวเขียนเป็นข้อมูล ต้นฉบับตัวเขียนอันเป็นที่มาของวรรณคดีดังกล่าวได้แก่ต้นฉบับตัวเขียนเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ ซึ่งมีข้อความเหมือนกันทุกประการ แต่การที่ฉบับตัวเขียนฉบับหนึ่งมีการตกวรรคบางแห่ง ทำให้เข้าใจว่าฉบับทั้งสองนี้อาจไม่ใช่คู่สำเนา หากแต่คัดลอกมาจากต้นฉบับเดียวกัน โดยเป็นการคัดลอกที่มีความคลาดเคลื่อนน้อยมาก จุดที่สำคัญอยู่ที่ตอนท้ายตัวบททั้งสองเพิ่มเติมข้อความที่แตกต่างกัน กล่าวคือเลขที่ ๗๖ มีข้อความหมายเหตุเกี่ยวกับการแต่งว่า

เริ่มกลอนบพิตรท่าน	พระยาราษฎรภา-
วดีลิขิตตรา	แสดงนามโดยมี
ผู้ช่วยบริรักษ์	นราโลกพรหมณี
ในกรุงนครศรี	ธรรมราชบุรีนทร์
ทุกการผดุงการ	ประกอบชอบ บ เว้นถวิล
ซึ่งเป็นฉบับจิน-	ตนาท่าน บ ให้สูญ
นางภณณานาถ	ก็มีเรื่องบริบูรณ์
สมุดเดิมก็เศร้าสูญ	สลายลบ บ เป็นผล
เชิญเราชินโรส	พระนามอินทนิพนธ์
พจนารถอนุสนธิ์	จำหลักฉันทของกลอน
ว่าไว้วิสัยโลก	โคลกสารสมิสร
เป็นสร้อยสดาวาร	ประดับเกศกษัตริ
แม่นนางสุริยวงศ์	พสุธาเทวี
สามัญกษัตริ	สดับคำประพดิตตาม
ทั่วโลกก็เลียงล	ก็ยอมล้วนจะดูงาม
แผ่นภาพทั้งสาม	นราเทวะชื่นชม
ภณณาสุมาสิต	ประสาทไว้ทุกสิ่งสม
ศุภสวัสดิอุดม	จะพึงมีบวันวัน

เสร็จสารสฤษฏีอนุสนธ์	วรจของประจจันท์
ลำนนำประพฤตคณอื่น	นุประกอบยุบลกลอน
แต่งตามวุฒิทยวรา	ก็เสนาะสถาวร
เอกโทประดับครุลุสลอน	กุลบุตรพึงยล
มีทั้งสถิลและธนิต	ก็ประเภาอำพน
อักษรสามวรรณกุล	ก็ประดับประดาการ
ไม้ทัณฑฆาตณฤคิต	ก็ประเสริฐโอฬาร
วิสรรชนียประดิษฐาน	กิริเษณานา
ฟองมันประมวณนิกรกล่าว	ก็อเนกอนเภา
ฝนทองประกอบกลกถา	คณะเจ็ดประจำจ
คือสร้อยสุรัตนมณินทร์	สุรโลกประดับองค์
ค่าควรจะจินตนประสงค์	นุประเสริฐพึงเรียน
ด้วยเดชตบอวรคุณ	ศีลข้าประพฤติเพียร
สารสิทธิจงเสถียร	ทรนกลประไพลยสูญ

ข้อความนี้ภิกษุอินท์กล่าวว่า จุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ก็คือ พระยาราชสุภาวดีผู้ช่วยดูแลราชการเมืองนครศรีธรรมราชได้พบสมุดเรื่องกฤษณาสน นื่อง อยู่ในสภาพชำรุดเสียหายมาก ก็เกิดความเสียดายใครจะอนุรักษ์ เพราะทราบว่ วรรณกรรมเรื่องนี้เคยมีเรื่องบริบูรณ์มาก่อน จึงอาราธนาภิกษุอินท์ให้แต่งขึ้นใหม่เพื่อ เป็นประโยชน์แก่สตรี ภิกษุอินท์แต่งจนสำเร็จ โดยอาศัยความรู้ทางการประพันธ์ตาม คัมภีร์วุตโตทัย และหนังสือจินดามณี (สังเกตจากข้อความในคำประพันธ์บทที่ ๑๓-๑๔ ซึ่งเป็นข้อคำสอนปรากฏในหนังสือดังกล่าว) ตอนท้ายสรรเสริญคุณค่าของหนังสือ และ ขอพรให้หนังสือคงอยู่ยั่งยืนตลอดไป

ส่วนท้ายฉบับเลขที่ ๗๙ มีข้อความเขียนไว้ว่า “เถลิงสารสัมฤทธิ์ทั่วจาก ปิยะเมีย ฅกเสร็จถ้อย วันศศิเดือนหก แรมค่ำหนึ่งนา จุลศักราชพันร้อยสิบห้าปีปลาย” คือกล่าวว่า หนังสือนี้แต่งสำเร็จในปิยะเมีย ฅก วันจันทร์ เดือนหก แรม ๑ ค่ำ จ.ศ. ๑๑๑๕ ซึ่งวันเวลาที่กล่าวถึงนี้อยู่ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ฉบับเลขที่ ๗๖ เป็นที่มาของความเห็นว่าภิกษุอินท์เป็นผู้แต่งกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์สมัยธนบุรี ตามที่กรมศิลปากรเป็นผู้เสนอเมื่อนำวรรณกรรมเรื่องกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์สมัยธนบุรีมาพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ และในคำนำได้กล่าวว่าฉบับภิกษุอินท์สมัยธนบุรีเป็นที่มาของฉบับพระนิพนธ์ แต่มีการใช้คำผิดความหมายคือใช้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงดัดแปลงฉบับภิกษุอินท์ แทนคำว่า ทรงปรับปรุง คำนี้เป็นเหตุให้ผู้เข้าใจว่าเป็นการดูหมิ่นพระเกียรติคุณของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า จึงเกิดข้อเขียนเรื่องพระเกียรติบางประการในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส โจมตีข้อความดังกล่าว และเสนอความคิดว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงให้ต้นฉบับเก่าสมัยอยุธยาฉบับใดฉบับหนึ่ง ไม่ใช่ฉบับภิกษุอินท์สมัยธนบุรี

ความคิดนี้ได้รับการขานรับในวงวิชาการโดยไม่เคยมีผู้วิจารณ์กระบวนตรรกะอันเป็นที่มาของข้อสรุปในข้อเขียนนั้น ต่อมาความคิดดังกล่าวได้รับการต่อยอดเมื่อมีการศึกษาวิจัยพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า (๒๕๑๓) ผู้วิจัยเรื่องดังกล่าวพบต้นฉบับหมายเลข ๗๙ จึงสนับสนุนว่า กฤษฎาสอนน้องฉบับเดิมนั้นมีอยู่จริง คือฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และสันนิษฐานว่า ภิกษุอินท์มิได้เป็นผู้แต่งเรื่องนี้ แต่เขียนขึ้นจากฉบับเดิมซึ่งมีมาแต่สมัยอยุธยาแล้วเพิ่มข้อความหมายเหตุแจ้งนามผู้แต่ง (๒๕๑๓, น. ๙๑) ดังที่ว่า

เท่าที่ได้อ่านเปรียบเทียบข้อความในกฤษฎาสอนน้องฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กับฉบับพระภิกษุอินท์ ตั้งแต่ต้นจนจบ มิได้มีข้อความตอนใดที่แตกต่างกันเลย ... ทำให้น่าคิดและเชื่อได้ว่า ผู้แต่งกฤษฎาสอนน้องฉบับพระภิกษุอินท์เขียนขึ้นจากฉบับเดิม ซึ่งมีผู้เขียนไว้ในสมัยพระเจ้าบรมโกศอีกชั้นหนึ่ง และเพิ่มข้อความตอนท้าย แจ้งนามผู้แต่ง

ในการสรุปนี้ผู้วิจัยเรื่องดังกล่าวมิได้แสดงการศึกษาตัวบทโดยละเอียด คล้ายกับว่าผู้วิจัยมีกรอบความคิดความเชื่อเรื่อง “ฉบับเก่า” จากข้อเขียนเรื่องพระเกียรติบางประการฯ อยู่แล้ว ครั้นเมื่อพบต้นฉบับตัวเขียนที่ระบุปีในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเป็นสำนวนเดียวกันกับฉบับภิกษุอินท์ก็ลงความเห็นทันทีว่ามีฉบับเก่าจริง และฉบับภิกษุอินท์เป็นฉบับคัดลอกที่มีการเพิ่มเติมข้อความให้เข้าใจว่าตนเป็นผู้แต่ง ข้อสรุปว่าต้นฉบับเก่าสมัยอยุธยายังมีอยู่จริงในที่นี้เป็นข้อสรุปเกี่ยวกับบุคคลสมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องนี้ด้วยว่าแต่งในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และข้อสรุปดังกล่าวยังปฏิเสธภิกษุอินทในฐานผู้แต่งอีกด้วย ข้อนี้เป็นประเด็นความคิดที่ถกเถียงขึ้นจากการที่การเสนอก่อนหน้านี้

ทรงสนะปฏิเสธภิกษุอินทที่ได้รับการขานรับและสืบทอด ดังจะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. ๒๕๒๘ มีการเผยแพร่งานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องหนึ่งซึ่งว่าด้วยลักษณะวรรณกรรมคำสอนเฉพาะเรื่อง ผู้วิจัยเสนอว่าตัวบท *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* บัณฑิตบุรีที่รู้จักกันว่าเป็นของภิกษุอินทนั้นแท้จริงแล้วภิกษุอินทอาจมิได้แต่งทั้งหมด หากแต่ดัดแปลงมาจากฉบับภาษาถิ่นชื่อ *ปริศนาสอนน้อง* แล้วแต่งเสริมบางตอนขึ้น และต่อมาก็มีงานวิจัยฉบับอื่นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้รับเอาแนวคิดปฏิเสธภิกษุอินทไปใช้ โดยกระบวนการอ้างอิงข้อสรุปจากงานวิจัยก่อนหน้านี้

การณดังกล่าวทำให้เกิดความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นในทรงสนะปฏิเสธยุคสมัยที่แต่ง *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* ว่ามิได้แต่งสมัยธนบุรี และปฏิเสธว่าภิกษุอินทว่าไม่ได้เป็นผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องนี้อย่างแท้จริง หากแต่ได้นำวรรณกรรมที่มีอยู่เดิมมาเพิ่มเติมข้อความหมายเหตุว่าตนเป็นผู้แต่งบ้าง เพิ่มเติมเนื้อความบางส่วนบ้าง ทั้งยังตอกย้ำความเชื่อว่า *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* ฉบับสำนวนเก่าสมัยอยุธยาจริง และเป็นฉบับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงใช้ในการปรับปรุง

มีคำถามว่า ทรงสนะปฏิเสธภิกษุอินทนี้ ก่อนที่จะได้รับการยอมรับเป็นข้อยุติ ควรได้รับการตรวจสอบอีกครั้งหรือไม่ ไม่มีผู้ใดรู้สึกตกใจ หรือเศร้าใจ หรืออยากค้นหาความจริงเลยหรือ ในเมื่อทรงสนะดังกล่าวทำลายเกียรติภูมิโบราณกวีคนหนึ่งของไทยอย่างน่าเศร้าใจ

ปริศนา *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ทรงสนะที่เชื่อว่ามิ *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* ฉบับอยุธยาสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และภิกษุอินทมิได้เป็นผู้แต่ง *กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์* ฉบับธนบุรีอย่างแท้จริง มีที่มาจากความเห็นในวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ดังกล่าวแล้วนั้น

จากการตรวจสอบข้อมูลในเนื้อหาวิทยานิพนธ์ดังกล่าวพบว่า เอกสารที่นำมาอ้างคือ ฉบับเลขที่ ๗๔ (เห็นได้จากผู้วิจัยระบุชื่อตัวละคร จันทรประภา ซึ่งต่างจากฉบับตัวเขียนอื่นๆ ทั้งหมด รวมทั้งฉบับพระนิพนธ์ที่ใช้ จิรประภา) แต่ต้นฉบับเก่าที่สุดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติคือ ฉบับเลขที่ ๗๖ (ซึ่งมีหมายเหตุของภิกษุอินทต่อท้าย) และฉบับเลขที่ ๗๙ (ซึ่งมีข้อความต่อท้ายบอกปีที่แต่งในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) นอกจากนี้ฉบับเลขที่ ๗๔ ที่ผู้วิจัยใช้นั้นยังเป็นฉบับคัดลอกในชั้นหลัง มีสำนวนอย่างฉบับเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ แต่เป็นสำนวนที่ได้รับการปรับปรุงอักขรวิธีใกล้เคียงปัจจุบัน ลักษณะตัวเอกสารและลักษณะตัวหนังสือใหม่กว่าฉบับเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ มาก เรื่องนี้ผู้วิจัยเรื่องดังกล่าวน่าจะมิได้ตรวจสอบวิเคราะห์ต้นฉบับตัวเขียนที่มีอยู่ทั้งหมดอย่างถี่ถ้วน เพราะมิใช่ประเด็นสำคัญในการศึกษาวิจัยของตน กล่าวได้ว่า ข้อสรุปเชิงสันนิษฐานดังกล่าวมิได้มาจากการศึกษาที่มุ่งวิจารณ์ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องนี้โดยตรง และเป็นการด่วนสรุป

การศึกษาต้นฉบับตัวเขียนเรื่องกฤษณาสมันต์ของคำฉันท์ทั้งหมดที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ทำให้ยังสงสัยในความเห็นที่ว่าต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องนี้ที่เก่าที่สุดคือฉบับธนบุรี และไม่น่าเชื่อว่าต้นฉบับที่มีอยู่เป็นฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจริงด้วยเหตุผลดังนี้

ประการแรก ความเหมือนพ้องของตัวบท ๒ ฉบับโดยลำพังไม่อาจเป็นเหตุผลเพียงพอให้สรุปว่าฉบับใดแต่งก่อนหลัง เช่นเดียวกับความเหมือนพ้องของต้นฉบับเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ ที่เหมือนกันอย่างการคัดลอกเพียงอย่างเดียวย่อมไม่อาจเป็นเหตุผลใช้ระบุอายุที่ต่างกันได้

ประการที่สอง ต้นฉบับตัวเขียนเลขที่ ๗๖ และ ๗๙ มีลักษณะเอกสาร ลักษณะตัวเขียน ไม่ต่างกัน ดังที่ผู้ชำระฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากรกล่าวไว้ว่า “เมื่อตรวจสอบและวิเคราะห์ดูแล้วอาจไม่ใช่ฉบับสมัยกรุงศรีอยุธยาเพราะตัวหนังสือมิได้แตกต่างจากฉบับกรุงธนบุรี หากไม่ปรากฏข้อความในส่วนท้ายดังกล่าว ก็ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นฉบับในสมัยกรุงศรีอยุธยา” (กรมศิลปากร, ๒๕๓๙, น. ๓๐๕) ฉะนั้น หลักฐานทางกายภาพจากตัวเอกสารจึงยังไม่เพียงพอที่จะทำให้สรุปว่ามีฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

ประการที่สาม ผู้เชื่อว่าต้นฉบับเลขที่ ๗๙ นี้เป็นฉบับทสมยอยุธยา มีหลักฐานรองรับอย่างเดียวเท่านั้น คือ ข้อความที่ผนวกไว้นอกตัวบทตอนท้ายเอกสารฉบับ

ตัวเขียนว่า “เถลิงสารสัมฤทธิ์ทั่วจาก ปีมะเมีย ฉศกเสร็จด้วย วันศศิเดือนหก แรมค่ำหนึ่งนา จุลศักราชพันร้อยสิบห้าปีปลาย” (ไม่ใช่ สิบหก ตามฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร) แม้จุลศักราชที่ระบุจะอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่ข้อความตอนท้ายที่ผนวกเข้ามายังมีความขัดแย้งในตัวเองอย่างน่าสงสัย เพราะเมื่อตรวจสอบศักราชดูก็พบว่า จุลศักราชพันร้อยสิบห้า (จ.ศ. ๑๑๑๕) เป็นปีระกา มิใช่ปีมะเมีย ฉศก ดังที่อ้างไว้ ปีมะเมีย (คือ จ.ศ. ๑๑๑๒) ต้องเป็นโทศก และจุลศักราช ๑๑๑๕ ต้องเป็นเบญจศก ข้อความนี้เป็นโคลงสี่สุภาพ จุลศักราช ๑๑๑๕ เมื่อเขียนเป็นตัวอักษรว่า สิบห้า ตรงตามฉันทลักษณ์ของบาทที่ ๔ แต่ข้อมูลนี้ก็ไม่สอดคล้องกับคำว่า ฉศก ในบาทที่ ๒ นับว่าข้อมูลในโคลงบทเดียวนี้จึงมีความคลาดเคลื่อนถึง ๓ แห่ง ถ้าเป็นความจริงดังที่เขียนไว้ว่าแต่งในปีนั้น เหตุใดข้อมูลจึงคลาดเคลื่อนขาดความแม่นยำถึงเพียงนั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่าผู้คัดลอกภายหลังได้ผนวกข้อความนี้ตามความรู้ความเข้าใจของตนซึ่งไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง

ความเชื่อโดยอิงอยู่บนหลักฐานข้อมูลเพียงแห่งเดียวซึ่งผนวกไว้นอกตัวบท มีหน้าซ้ำข้อมูลนั้นยังมีความขัดแย้งในตัวเองถึง ๓ แห่ง หลักฐานเช่นนี้เพียงพอหรือไม่ที่จะยืนยันว่าต้นฉบับสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีอยู่จริง เมื่อเทียบกับข้อความความยาวนับ ๑๐ บทในหมายเหตุท้ายเรื่องของฉบับเลขที่ ๗๖ ซึ่งมีเนื้อหากล่าวอย่างจริงจังถึงความ เป็นมาในการแต่งโดยอ้างถึงข้าราชการระดับสูงอย่างพระยาราชสุภาวดี และการอ้าง ศีลาริฐาน

ประการที่สี่ การที่ภิกษุอินท์อ้างเอาอำนาจศีลที่ตนบำเพ็ญอธิษฐานขอให้ หนังสือของตนอยู่ยงยืนตราบโลกประลัย (ดังที่ว่า “ด้วยเดชตบอวรคุณ ศิลข่าประพติเพียร สารสิทธิจิงเลียร ทรเนกประไหลยสูญ”) น่าจะมีความหนักแน่นพอเพียงที่จะเชื่อว่าภิกษุอินท์เป็นผู้แต่ง เพราะหากภิกษุอินท์นำเอาผลงานของผู้อื่นมาแอบอ้างว่าเป็นของตน ท่านจะกล้ากล่าวอ้างเช่นนั้นหรือ ยิ่งไปกว่านั้นการกล่าวต่อผลงานของผู้อื่นยังไม่เพียงจะผิดศีล แต่น่าจะผิดวินัยถึงขั้นปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ ท่านจะกล้าทำเช่นนั้นหรือ

อนึ่ง ความเช่นนี้หากเกิดขึ้นย่อมอื้อฉาว เป็นที่รังเกียจ และเป็นไปไม่ได้ที่จะพ้นจากการรับรู้ของทางกรุงเทพฯ เนื่องจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชติดต่อใกล้ชิดกับราชสำนักมาตลอดระยะเวลานับแต่สมัยธนบุรีมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุง

รัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาบวรราชนิเทศ (น้อย) มีความใกล้ชิดกับราชสำนักมาก เป็นผู้ช่วยเหลือราชการอย่างเต็มที่หลายด้าน ตราบจนสิ้นอายุขัย (กรมศิลปากร, ๒๕๓๘, น. ๘๒) ทว่าในฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ได้แสดงให้เห็นว่ามีการรับรู้เรื่องดังกล่าว และไม่มีเอกสารใดๆ กล่าวถึงกรณีอันน่าจะเป็นเรื่องอื้อฉาวเสื่อมเสียนี้เลย นี่ย่อมแสดงว่าเรื่องภิกษุอินท์นำผลงานสมัยอยุธยาามาเพิ่มเติมข้อมูล ทำการแอบอ้างว่าตนเป็นผู้แต่งนั้นไม่ได้เกิดขึ้น

ข้อมูลและเหตุผลจากการศึกษาวิจารณ์ตัวบทที่กล่าวมานี้ น่าจะยืนยันยืนยันความคิดได้ว่าต้นฉบับ**กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์**สำนวนเก่าที่มีอยู่มิใช่ผลงานสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่เป็นผลงานของภิกษุอินท์สมัยธนบุรี

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรีกับปริสนาสอนน้อง:

วรรณกรรม “สวมรอย” ภาคสอง

ความคิดว่าภิกษุอินท์เขียนกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ขึ้นจากต้นฉบับเดิม แล้วผนวกข้อความของตน อันเป็นพรรณนาระบิเสสภิกษุอินท์ยังขยายไปถึงการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นในงานวิจัยที่เสนอประเด็นว่าภิกษุอินท์แต่งกฤษฎาสอนน้องขึ้นจากสำนวนภาษาถิ่นหรืออาจนำฉบับสำนวนภาษาถิ่นมาดัดแปลงและเพิ่มเติมเนื้อหาข้อความบางตอน

ในการศึกษาวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน (๒๕๒๘) ผู้ศึกษาพบว่ากฤษฎาสอนน้อง ฉบับภิกษุอินท์เป็นสำนวนเดียวกันกับปริสนาสอนน้องในสมุดข่อยซึ่งนายวิน เลขะธรรมเป็นเจ้าของ จึงเชื่อว่าเรื่องปริสนาสอนน้องเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมและเป็นที่รู้จักแพร่หลาย แม้ปัจจุบันยังมีผู้จดจำได้ (ฉบับสมุดข่อยของนายวิน เลขะธรรมมีข้อความบางตอนขาดหายเพราะสมุดชำรุด แต่มีชาวบ้านผู้หนึ่งจดจำได้จึงให้ข้อมูลรวบรวมไว้) และเชื่อว่าภิกษุอินท์คงจะแต่งกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ขึ้นจากปริสนาสอนน้องสำนวนภาษาถิ่น โดยตั้งข้อสังเกตว่า ถ้อยคำสำนวนตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้ายซึ่งไม่มีในปริสนาสอนน้อง เป็นสำนวนคนละอย่างกับตอนที่พ้องกับปริสนาสอนน้อง คือติดศัพท์แสง ทั้งยังไม่ค่อยปรากฏถ้อยคำสำเนียงถิ่นได้ และที่สำคัญคือใช้คำประพันธ์ประเภทฉันท์ซึ่งวรรณกรรมถิ่นใต้ไม่ใช่ ทำให้เชื่อมั่นว่ากฤษฎา

สอนน้องคำฉันท์สำนวนเก่าที่รู้จักกันนี้น่าจะเป็นส่วนที่แต่งเสริมขึ้นใหม่ด้วยฝีปากกวีภาคกลาง ภิกษุอินท์และพระยาราชสุภาวดีคงมิได้แต่งกฤษฎาสอนน้องฉบับกรุงธนบุรีทั้งหมด

จากการศึกษาปริศนาสอนน้องฉบับสมุดข่อยของนายวิน เลขาธรรม พบว่าหลักฐานข้อมูลที่ผู้ศึกษายกมาอ้างอิงนั้นยังอาจมีข้อสรุปเป็นอย่างอื่นได้ กล่าวคือ หากวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่แพร่หลายแต่เดิม เหตุใดจึงปล่อยให้อยู่ในสภาพที่หมายเหตุในเรื่องกล่าวว่า “สมุดเดิมก็เศร้าสูญ สลายลบ บ เป็นผล” จนกระทั่งพระยาราชสุภาวดีผู้ปกครองจากต่างถิ่นเกิดความเสียดาย และคิดอนุรักษ์ด้วยเห็นเป็นเรื่องที่เคยมีบริบูรณ์มาแต่ก่อน สิ่งนี้น่าจะแสดงว่าเรื่องกฤษฎาสอนน้องมิได้เป็นที่รู้จักแพร่หลายอยู่แต่เดิม และมิได้เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น หากแต่เป็นวรรณกรรมอยุธยาซึ่งมีความแปลกแยกทำให้ไม่ได้รับความสนใจจากท้องถิ่น ต้นฉบับจึงอยู่ในสภาพดังกล่าว

ข้อที่ผู้ศึกษากล่าวว่วรรณกรรมนี้แพร่หลายจนมีผู้จดจำตอนสำคัญๆ ได้ทั่วไปนั้น ปรากฏว่าข้อความส่วนที่บันทึกจากความทรงจำของนายพร้อม ศรีสัมพุทธร (บทที่ ๓๑-๔๒) นั้นตรงกับสำนวนฉบับกรุงธนบุรีโดยไม่ได้เป็นสำนวนถิ่นเหมือนข้อความส่วนอื่นๆ ในสมุด สิ่งนี้แสดงว่าฉบับที่แพร่หลายที่ชาวบ้านจดจำได้คือกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับภิกษุอินท์ และความแพร่หลายนั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่ภิกษุอินท์แต่งขึ้น

ข้อที่ว่ากฤษฎาสอนน้องฉบับกรุงธนบุรี มีฝีปากกวีภาคกลางแต่งเสริมตอนต้นและท้าย ไม่ได้เป็นส่วนที่พระภิกษุอินท์แต่งทั้งหมด เนื่องจากการใช้จารีตนิยมด้านศิลปะการประพันธ์ตลอดจนฉันทลักษณ์ประเภทฉันท์แบบวรรณกรรมภาคกลางนั้น ผู้เขียนบทความนี้เห็นว่าผู้ซึ่งศึกษา จินตตามณี อย่างดีเช่นภิกษุอินท์สามารถแต่งเช่นนั้นได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งปากกวีภาคกลางผู้ใดมาช่วยแต่งเสริมแต่อย่างใด เพราะแท้จริงแล้ว ถ้อยคำ การใช้ศัพท์ การประกอบศัพท์ในกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรีก็ไม่ได้ลึกซึ้งจนเกินไป อีกทั้งระดับฝีมือการแต่งฉันท์ในตอนท้ายก็มีได้สูงมาก เป็นระดับพอใช้การได้ ซึ่งผู้แต่งก็รู้ตัว ดังนั้นในการแต่งส่วนใหญ่จึงใช้แต่กาพย์อันเป็นคำประพันธ์ที่ตนถนัด

ส่วนการที่ฉบับภาษาถิ่นมีเนื้อหาข้อความแต่เฉพาะตอนที่เป็นคำสอนนั้น ไม่อาจทำให้สรุปได้เพียงประการเดียวว่าฉบับภาษาถิ่นเป็นฉบับดั้งเดิมโดยแท้ เพราะสิ่งนี้อาจเกิดขึ้นหลังจากที่พระภิกษุอินท์แต่งเรื่องกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์จนเป็นที่รู้จัก

แพร่หลายในท้องถิ่นแล้ว จึงมีผู้คิดแปลงเป็นภาษาถิ่น โดยมุ่งแปลงเฉพาะส่วนที่เป็นตัวคำสอน เพราะเห็นว่าเนื้อหาช่วงดังกล่าวมีความสำคัญและมีคุณค่าสำหรับสังคมตน ขณะที่เนื้อหาตอนต้นและท้ายเป็นเพียงส่วนประกอบที่ไม่จำเป็น ทั้งศิลปะการแต่งก็มีความแปลกแยกจากชนบและจารีตนิยมด้านภาษาและวรรณกรรมของตน จึงไม่คัดลอกหรือแปลงภาษาไว้ เหตุนี้ฉบับภาษาถิ่นจึงมีเนื้อหาข้อความเฉพาะส่วนที่เป็นคำสอน ดังนั้น เป็นไปได้หรือไม่ว่าในทางกลับกัน วรรณกรรมเรื่องกฤษณาสอนน้องสำนวนภาษาถิ่นที่มีอยู่ในชื่อเรื่อง *ปริศนาสอนน้อง* อาจจะเป็นฉบับดัดแปลงภาษาไปจากกฤษณาสอนน้องฉบับภิกษุอินท์

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ยังคงเชื่อได้ว่ากฤษณาสอนน้องคำฉันท์สำนวนเก่าหรือฉบับธนบุรี เป็นผลงานของภิกษุอินท์ทั้งเรื่อง ดังที่ผู้แต่งได้แสดงความภาคภูมิใจในความรู้ความสามารถของตนไว้ตอนท้ายเรื่อง ทั้งยังอ้างเอาBarItemที่ประพุดอยู่ในศีลอธิษฐานขอให้หนังสือที่แต่งคงอยู่ตลอดไป ความจริงจึงในน้ำเสียงของข้อความดังกล่าวไม่น่าถูกพิจารณาว่าเป็นเรื่องที่ภิกษุอินท์มาสวมรอยเขียนขึ้นจากฉบับภาษาถิ่นแล้วอ้างเป็นผลงานของตน เพราะการทำเช่นนั้นย่อมมีความผิดทางวินัยสงฆ์อย่างร้ายแรงดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

งานวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงความเชื่อว่ามีกฤษณาสอนน้องสมัยอยุธยา แต่เน้นความเชื่อว่ามีปริศนาสอนน้องมีกำเนิดในท้องถิ่นโดยนักปราชญ์ชาวเมืองนครศรีธรรมราช ภิกษุอินท์เป็นผู้มาดัดแปลงแต่งเพิ่ม ดังนี้ ควรนับว่าวรรณะปฏิเสภภิกษุอินท์ได้มีพัฒนาการแตกแขนงออกมา

ต้นธารวรรณะปฏิเสภภิกษุอินท์

วรรณะปฏิเสภภิกษุอินท์มีจุดเริ่มต้นมาจากความคิดว่ามีกฤษณาสอนน้อง “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” เพื่ออธิบายความเหมือนพ้องของกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรีกับฉบับพระนิพนธ์ ความคิดนี้ไม่ได้ปฏิเสธภิกษุอินท์ในฐานะผู้แต่ง แต่เมื่อได้รับการขานรับก็มีพัฒนาการต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อมีการยืนยันว่ามีฉบับเก่าสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปว่าภิกษุอินท์ไม่ได้เป็นผู้แต่งที่แท้จริง อันเป็นวรรณะปฏิเสภภิกษุอินท์ และวรรณะนี้ขยายตัวไปถึงการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น

ความคิดเรื่อง “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” ซึ่งมีพัฒนาการอย่างน่าสนใจ ดังกล่าว มีที่มาจากข้อเขียนเรื่อง พระเกียรติบางประการในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสืออนุสรณ์วัน “ปรมา” พ.ศ. ๒๕๐๗ จุดประสงค์ของข้อเขียนมุ่งดำหนิวิจารณ์ข้อความที่ปรากฏในภษณาสอนน้อง คำฉันท์ฉบับธนบุรีที่กรมศิลปากรมาพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ ซึ่งกล่าวว่า “จึงน่าจะเห็นว่า ฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสอาจทรงแก้ไขดัดแปลงมาจากฉบับที่ตีพิมพ์ในสมุดเล่มนี้” กรณีนี้ผู้เขียนเรื่องพระเกียรติบางประการ มีความเห็นว่า ข้อความดังกล่าวเป็นการดูหมิ่นพระเกียรติคุณของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ อย่างรุนแรง ดังนั้น เพื่อ “รักษาพระเกียรติไว้ให้โลกรู้จักและบูชา” ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องเขียนแก้ไขชี้แจงให้เห็นว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ผู้ทรงเกียรติยศสูงส่งจะไม่ทรงดัดแปลงผลงานของผู้อื่นมาเป็นของพระองค์นั้นเป็นอันขาด เพราะทรงพระปรีชาด้านการกวีเป็นที่ยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบข้อความสำนวนภิกษุอินท์ ฉบับธนบุรีกับสำนวนพระนิพนธ์จะเห็นว่าสำนวนฉบับพระนิพนธ์มีความเหนือกว่ามาก แต่เนื่องจากวรรณกรรม ๒ ฉบับนี้มีเค้าคำเค้าความกันอยู่อย่างปฏิเสธไม่ได้ ผู้เขียนจึงได้เสนอข้อสันนิษฐานว่าความเหมือนพ้องนั้นเกิดจากการที่ทรงพระนิพนธ์จาก “ฉบับเดิม” ฉบับเดียวกับที่ภิกษุอินท์ใช้ ความคิดเรื่อง “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” จึงปรากฏขึ้นนับแต่นั้น

เนื้อหาในข้อเขียนนี้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงความเป็นมาของเรื่อง และข้อโต้แย้งให้เชื่อว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไม่ได้ทรงเกี่ยวข้องกับภษณาสอนน้อง คำฉันท์ฉบับภิกษุอินท์สมัยธนบุรี ส่วนที่ ๒ เปรียบเทียบฉบับภิกษุอินท์และฉบับพระนิพนธ์เพื่อประเมินค่ายกย่องพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ

เนื้อหาในส่วนแรกมีประเด็นน่าสนใจดังนี้

๑. ผู้เขียนเชื่อว่า ภษณาสอนน้อง “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” มีอยู่ แต่ผู้เขียนไม่เคยพบ ไม่ทราบว่าจะอยู่ในรูปแบบคำประพันธ์ชนิดใด เป็นคำของ “คนพื้นเมือง” สำนวนดาดๆ คัดลอกเล่าจื๊อต่อดิฉันกันมาตามใจชอบ ไม่สมควรให้เป็นหนังสือสำหรับพระนคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นใหม่

๒. ทัศนคติของ “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” คงเป็นฉบับเดียวกับที่มีอยู่ที่นครศรีธรรมราชและพระยาราชสุภาวดีได้พบ แต่ฉบับนั้นอาจอยู่ในสภาพที่เสียหายมากกว่าฉบับเดิมที่มีอยู่ที่กรุงเทพฯ

๓. ทัศนคติของฉบับธนบุรีแต่ขึ้นจาก “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” โดยพระยาราชสุภาวดีเป็นผู้แต่งตอนแรก เผอิญขณะนั้นเกิดมีราชการสงครามจึง “วางปากกาหันเข้าจับดาบ” แล้วอาราธนาให้ภิกษุอินท์แต่งต่อ

๔. ต้นฉบับทัศนคติของคำฉันท์ฉบับธนบุรีคงอยู่ในตู้หนังสือเป็นสมบัติหลวงที่นครศรีธรรมราชตลอดมาโดยไม่เคยมีผู้ใดทราบว่ามีอยู่ ต้นฉบับนี้ไม่มีในกรุงเทพฯ เพราะเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะโปรดให้ค้นหา ก็ไม่พบแต่อย่างใด จนกระทั่งภายหลังมีผู้รวบรวมหนังสือต่างๆ ที่นครศรีธรรมราชไปพบเข้าจึงส่งเข้ามายังหอสมุดแห่งชาติ

๕. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงทราบว่าต้นฉบับหนังสือเรื่องนี้อยู่ ถ้าทรงทราบก็คงจะไม่โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่

ความคิดเรื่อง “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” ยังได้รับการชูเป็นประเด็นเด่นเพื่อปฏิเสธว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไม่เคยทรงทราบมาก่อนว่ามีทัศนคติของคำฉันท์ฉบับธนบุรีของภิกษุอินท์ เพราะถ้าทรงทราบแล้วยังทรงพระนิพนธ์โดยใช้ต้นฉบับนั้น ผู้เขียนเห็นว่าจะเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงระดมเหตุผลต่างๆ มาค้านสุดกำลังเพื่อปฏิเสธความเกี่ยวข้องดังกล่าว

หากศึกษาข้อเขียนเรื่องพระเกียรติบางประการฯ”โดยละเอียดจะพบว่า ประเด็นต่างๆ ในเนื้อหาเป็นเรื่องของการสันนิษฐานเชื่อมโยงของผู้เขียนเองเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้เกิดการเชื่อว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ มิได้ทรงใช้ต้นฉบับของภิกษุอินท์ ลักษณะการตีความ การใช้หลักฐาน และกระบวนการใช้เหตุผลของข้อเขียนเรื่องนี้มีข้อสังเกต ดังนี้

๑. การตีความเข้ากับกรอบความคิด ผู้เขียนตีความโดยไม่นำพาตัวบท เช่น ในตอนที่กล่าวถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงกล่าวว่าทรงได้รับพระบรมราชโองการให้ทรงพระนิพนธ์เพราะฉบับเดิมเป็นของชาวบ้านนอกที่สำนวนไม่ดี ไม่เหมาะกับการเสนอแก่ผู้รู้ทั้งหลาย ผู้เขียนสรุปเองว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีฉบับเดิม ซึ่ง

ผู้เขียนไม่เคยพบ เป็นการตีความโดยที่ตัวบทพระนิพนธ์มิได้มีการบ่งชี้หรือชี้แนะแต่อย่างใด
ดังที่ว่า

แปลกแปลงแสดงพจนเพรงเซลงลักษณบรรยาย

ชาวชนบทธิบาย

ประดาษ

ไปสมเสนอบ บ เสมอสมานมขประกาศ

อโยธยาคนาปราชญ์

ทั้งมวล

รังสรรค์สารพอจักขานจักคู่พจนควร

เสนอสนองจำนวนเนื่อง

112

ตามนัยนี้แสดงว่า “ภคชนาสอนน้อง” ฉบับเดิมของท่านมีอยู่ก่อน ข้าพเจ้าไม่เคยพบ ได้พบแต่ “ภคชนาสอนน้อง” ฉบับกรุงธนบุรี...

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๓)

กรณีนี้ด้วบทฉบับพระนิพนธ์ระบุแจ่มแจ้งว่า ทรงรับพระบรมราชโองการให้ปรับปรุงสำนวนที่ “ชาวชนบทธิบาย ประดาช” ซึ่งควรตีความว่าทรงหมายถึงฉบับที่ภิกษุอินทซึ่งเป็นคนชนบทเป็นผู้แต่ง เพราะหากฉบับที่ทรงใช้เป็นฉบับเก่าสมัยอยุธยา ย่อมไม่มีเหตุผลใดให้ทรงพระนิพนธ์เช่นนั้น เคยมีผู้ใดหรือที่เรียกกว้ออยุธยาว่าเป็นชาวชนบท ข้อความตรงนี้ในด้วบทพระนิพนธ์ได้แย้งประเด็นความคิดเรื่อง “ฉบับเก่า” “ฉบับเดิม” สมัยอยุธยา จึงไม่ได้รับการตีความตามความหมายที่ควรจะเป็นเพราะขัดแย้งกับกรอบความคิดที่ผู้เขียนกำหนดไว้

การตีความข้อมูลบางแห่งเข้ากับกรอบความคิดในประเด็นปลีกย่อยยังมีอีกทั่วไป เช่น การตีความขัดแย้งกับความน่าจะเป็น ตอนที่ว่า

เข้าใจว่าในเวลานั้น ขวามครศรีธรรมราชมีความสนใจในเรื่องราวภูษณา
สอนน้องกันมาก แต่เพราะเป็นสิ่งที่คัดลอกบอกเล่าสืบๆ กันมา จึงน่าจะตกหล่น เสีย
ความไปเพราะอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน พระยาราชสุภาวดีมีนิสัยเป็นจินตกรที่อยู่ในเวลานั้นคงจะ
ฟังชัดหู เมื่อได้ขอตรวจดูหนังสือเข้าก็ชัดตา...ดังนั้นท่านพระยาฯ จึงได้ริเริ่มแต่งใหม่ โดย
หวังจะให้ชาวนครศรีธรรมราชเลิกใช้ฉบับเก่า กลับมาใช้ฉบับที่แต่งใหม่นี้ อันเป็นฉบับ
สมบูรณ์ทั้งไพบราعه พร้อมมูลด้วยคติธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาของชาวครศรีสืบไป

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๕-๖)

สภาพของหนังสือเรื่องกฤษณาสนน้องที่พระยาราชสุภาวดีพบ (ตามความใน กฤษณาสนน้องคำฉันท์สำนวนเก่า) คือ “สมุดเดิมก็เศร้าสูญ สลายลบ บ เป็นผล” ไม่ใช่เพียง “สิ่งที่คัดลอกบอกเล่าสืบๆ กันมา จึงน่าจะตกหล่น เสียความไพเราะอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน” และหากวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่สนใจกันมากในหมู่ชาวนครศรีธรรมราชตามที่ผู้เขียนเข้าใจ เหตุใดจึงถูกปล่อยให้สภาพดังกล่าว (น่าสังเกตว่าประเด็นนี้ น่าจะมีอิทธิพลต่องานวิจัยเรื่องปริสนาสนน้อง ที่กล่าวมาแล้ว)

๒. การใช้หลักฐาน ข้อเขียนนี้เน้นการสันนิษฐานมากกว่าการใช้หลักฐาน มีการเสนอข้อสันนิษฐานเชิงจินตนาการ และข้อคิดความเห็นจะมีค่าแสดงการคาดคะเนปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น

ตามพระราชดำริว่า หนังสือ “กฤษณาสนน้อง” ของเก่ามีสำนวนไม่ไพเราะ เป็นสำนวนดาดๆ แต่จะเป็นลิขิตหรือคำฉันท์หาได้บอกไว้ไม่ มีเค้าความพอจะอนุมานได้ว่าเป็นคำร้อยกรองเหมือนกัน หากแต่เป็นคำของคนพื้นเมืองแต่ง แล้วคัดลอกเล่าจกกันต่อมา คงจะขาดๆ ตกๆ แล้วต่อเติมเอาตามใจชอบของผู้เขียนผู้อ่าน ไม่สมที่จะเป็นหนังสือสำหรับพระมหานครซึ่งสมบูรณด้วยคุณาปราชญ์ชาติกวีเลย ดังนั้นจึงควรที่จะแต่งเสียใหม่ให้สมศักดิ์ศรีของพระมหานคร ซึ่งเป็นที่ออยู่ของนักปราชญ์ราชเมธีดังกล่าว

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๒)

ผู้เขียนกล่าวถึง “กฤษณาสนน้อง” ของเก่าโดยอนุมานลักษณะตัวบทเองว่าเป็นบทร้อยกรอง คัดลอกจดจำตกๆ หล่นๆ มีการต่อเติมตามใจผู้อ่านผู้เขียน การอนุมานนี้ไม่ปรากฏข้อมูลที่เป็นหลักฐานสนับสนุนแต่อย่างใด ฉบับที่ทรงกล่าวถึงอาจเป็นฉบับธนบุรีก็ได้เช่นกัน

ส่วนที่ผู้เขียนกล่าวเกี่ยวกับ “ฉบับเดิม” ว่า “ตามนัยนี้แสดงว่า “กฤษณาสนน้อง” ฉบับเดิมของท่านมีอยู่ก่อน ข้าพเจ้าไม่เคยพบ” (พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๓) แล้วต่อมากล่าวว่า “เข้าใจว่าคงจะเป็นฉบับเดียวกับที่มีอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งพระยาราชสุภาวดีได้พบ แต่ฉบับเมืองนครอาจจะรุ่งโรจน์มากกว่าฉบับเดิมที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ” (พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๑๓) ก็เป็นการสันนิษฐานเชิงจินตนาการในลักษณะเดียวกัน เพราะผู้เขียนไม่เคยพบฉบับเดิมที่กรุงเทพฯ จะกล่าวได้อย่างไรว่ามีสภาพดีกว่าฉบับเดิมที่นครศรีธรรมราช

ข้อที่ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้พบฉบับเก่าซึ่งอยู่ในสภาพบกพร่องอย่างยิ่ง จึงพระราชทานให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์ใหม่ ก็เป็นการสันนิษฐานเชิงจินตนาการ เช่นกันดังที่ว่า

...กลับได้ความชัดว่า กฤษณาสอนน้องฉบับเดิมมีอยู่แล้ว หากแต่ไม่ไพเราะ แม้รูปและสำนวนก็ดาดๆ ทั้งข้อความก็เข้าใจว่าคงจะตกหล่นมาก แถมถูกแก้ไขเพิ่มเติมตามใจชอบของผู้คัดลอก และเล่าจำกันสืบมา ทั้งน่าจะเป็นฉบับเดียวกันที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงพบ แล้วทรงส่งมาพระราชทานให้กรมสมเด็จพระปรมฯ ทอดพระเนตร พร้อมกับอาราธนาให้ทรงแต่งใหม่ ด้วยทรงเลื่อมใสในเรื่องและเนื้อความ แต่ไม่ทรงเลื่อมใสในสำนวน ซึ่งเป็นตลาดจัด ไม่สมกับเรื่องที่เป็นกษัตริย์ เพราะพระองค์ก็ทรงเป็นจินตกรวิอยู่ด้วย

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๑๑)

ข้อสันนิษฐานเชิงจินตนาการยังเห็นได้ชัดเจนจากตอนที่ผู้เขียนสันนิษฐานเรื่องพระยาราชสุภาวดีแต่งกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ผู้เขียนแสดงการสันนิษฐานเป็นเรื่องราวโดยละเอียดและต่อเนื่องราวกับกำลังเสนอข้อเท็จจริง นับตั้งแต่เหตุการณ์ที่พระยาราชสุภาวดีพบสมุดเก่าเรื่องดังกล่าว มีความคิดอนุรักษ์ เริ่มแต่ง ตัดภารกิจการสงคราม อาราธนาให้ภิกษุอินท์แต่งต่อ ไปจนถึงเรื่องสมุดนี้ถูกเก็บไว้ในตู้หนังสือ ไม่มีผู้พบเห็นอีกเลย

๓. การใช้เหตุผล ข้อเขียนเรื่องพระเกียรติบางประการฯ มีจุดอ่อนเรื่องการใช้เหตุผลเห็นได้ชัดหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นโต้แย้งที่สำคัญมีการใช้เหตุผลขัดแย้งกันเอง ที่ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์กฤษณาสอนน้องจาก “ฉบับเดิม” ซึ่งมีโชฉบับธนบุรี เพราะในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไม่ทรงทราบว่ามี การแต่งเรื่องกฤษณาสอนน้องสมัยธนบุรี หากพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นฉบับธนบุรีก็คงพอพระทัยและอาจไม่โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์ใหม่ ดังข้อความว่า

สำหรับฉบับกรุงธนบุรีนั้น กรมศิลปากรสอบเวลาบอกไว้ว่าแต่งราว พ.ศ. ๒๓๑๙ ประมาณเวลาที่จะต้องแต่งก่อนสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ถึง ๕๐ ปี เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จึงไม่ทรงทราบเพราะถ้าทรงทราบและได้ทรงทอดพระเนตรแล้ว เชื่อว่าจะไม่ทรงอาราธนากรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ให้ทรงนิพนธ์เป็นแน่ ด้วยฉบับกรุงธนบุรี ส่วนวนก็ได้อยู่ไม่น้อยเหมือนกัน จะเป็นเพราะในเวลานั้นยังไม่มีกรพิมพ์ แต่ลงสมุดข่อยไว้ประจำเมืองนครศรีธรรมราช และก็คงตกอยู่ในตู้หนังสือเป็นสมบัติของหลวงอยู่พรรณนั้น

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๓-๕)

ดังนั้นฉบับที่ทรงพระราชทานให้กรมสมเด็จพระทองแดงใหม่จึงไม่ใช่ฉบับธนบุรี เพราะถ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงพบฉบับกรุงธนบุรีก่อนแล้ว ข้าพเจ้าก็เชื่อว่าจะพอพระทัยไม่มากก็น้อย เพราะฉบับกรุงธนบุรีก็มีจำนวนแต่งดีอยู่ บกพร่องแต่ความไพเราะและความสุภาพเท่านั้น และอาจจะไม่ทรงไปรบกวนให้กรมสมเด็จพระทองแดงใหม่ก็ได้

(พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๑๒)

ข้อความที่ยกมานั้นแสดงให้เห็นว่าผู้เขียนมีความเห็นว่าภษณสอนน้องฉบับธนบุรีมีจำนวนแต่งดี แต่บกพร่องเรื่องความไพเราะและความสุภาพ ทว่าหลังจากนี้ ในเนื้อหาส่วนที่ ๒ กลับกล่าวดำเนินภษณสอนน้องฉบับธนบุรี ว่าจำนวนด้อยกว่าฉบับพระนิพนธ์มาก เช่น “อ่านฉันทครวญของฉบับกรุงธนฯ แล้ว สังเวชใจบอกไม่ถูก ไม่รู้ว่าแต่งอย่างไร ด้วยไม่เห็นมีครวญตรงไหน ช่างไม่ได้รูปได้ร่างว่าเป็นบทโคกบทครวญเสียเลย ไม่เพราะสัณนิท เป็นจำนวนตลาดๆ ต่ำมาก ดูไม่ใช่มือชั้นกวีร้อยกรองเอาเสียเลย” (พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๓๐) ทั้งยังแสดงความเห็นว่าจำนวนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เหนือกว่าฉบับธนบุรีชนิดที่ว่า “ไกลกันมาก จะว่าระยะทางกรุงธนฯ มากกรุงเทพฯ ไกล จำนวนหนังสือยังไกลกว่านั้น จะว่าระยะทางเมืองนครศรีธรรมราชมาพระมหานครไกล จำนวนหนังสือยังไกลกว่านั้น ด้วยระยะทางแม้จะไกล ยังแก้ไขให้ใกล้ได้ด้วยยวดยานพาหนะ ส่วนจำนวนหนังสือแก้ไขไม่ได้ ด้วยสุดฝีมือ” (พระเกียรติบางประการฯ, ๒๕๐๘, น. ๓๑)

กรณีดังกล่าวพ้องให้เห็นชัดถึงลักษณะการใช้เหตุผลในข้อเขียนเรื่องนี้ว่าไม่เป็นไปตามตรรกะ จึงเกิดความขัดแย้งกันเอง กล่าวคือ ในเมื่อภษณสอนน้องฉบับธนบุรีมีจำนวนอันน่า “สังเวช” ก็สมควรแล้วมิใช่หรือที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า

อยู่หัวจะไม่โปรดเกล้าฯ ให้ทรงปรับปรุงต้นฉบับให้ดีขึ้นนี้แย้งกับตอนแรกที่ผู้เขียนกล่าวว่า หากทรงเห็นสำนวนซึ่งแต่งดีพอควรนี้แล้วคงไม่ทรงรบกวนให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่

อาจกล่าวได้ว่า จุดอ่อนด้านการใช้เหตุผลของข้อเขียนเรื่องนี้เกิดจากการกำหนดกรอบความคิดในการเสนอเนื้อหาเพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายในการเขียน การกำหนดประเด็นสนับสนุนความคิดส่วนใหญ่ด้วยการสันนิษฐานคาดคะเน หรือกล่าวตามประสงค์เป็นส่วนๆ ไม่คำนึงถึงโครงสร้างเหตุผลโดยรวม เช่น เมื่อจะได้แย้งข้อความในคำนำฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร ก็สันนิษฐานเรื่องฉบับเดิม เมื่อจะกันมิให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเกี่ยวข้องกับฉบับธนบุรีก็สันนิษฐานเรื่องพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงทราบว่ามี การแต่งเรื่องนี้ในสมัยธนบุรี และแสดงความเห็นว่า หากทรงทราบก็คงจะไม่โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์ใหม่ เพราะฉบับธนบุรีมีสำนวนติดอยู่แล้ว ครั้นเมื่อจะยกย่องพระเกียรติคุณเรื่องพระปรีชาสามารถการประพันธ์ก็นำฉบับธนบุรีมาเทียบแล้วกล่าวว่าตำหนิสำนวนฉบับธนบุรีว่าไม่สามารถเทียบกับฉบับพระนิพนธ์ได้

แท้จริงแล้วผู้เขียนเรื่องนี้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางผู้หนึ่ง ดังจะเห็นได้จากการหยิบยกข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้ามากแล้ว เช่น เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงค้นพบที่มาของเรื่องกฤษณาหอน้อง นำเสียดายว่าผู้เขียนติดอยู่กับกรอบความคิดที่มีอยู่มากเกินไป การหยิบยกข้อมูลและการตีความข้อมูลจึงมีแง่มุมจำกัด เฉพาะที่สอดคล้องกับแนวคิดที่มี เช่น กรณีการค้นหานั่งเรือเรื่องกฤษณาหอน้อง คำฉันท์ฉบับธนบุรีไม่พบในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ข้อสรุปว่าหนังสือเรื่องนี้ไม่มีในกรุงเทพฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจสรุปเป็นอย่างอื่นได้หากไม่ละเลยข้อมูลทางประวัติศาสตร์พงศาวดารว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับพระราชวงศ์ ได้เดินทางไปมาติดต่อกับกรุงเทพฯ เสมอ เรื่องกฤษณาหอน้องคำฉันท์แม้จะอยู่ในนครศรีธรรมราช หากต้องพระประสงค์ก็น่าจะเป็นการไม่ยากที่จะทรงได้หนังสือนี้มาทอดพระเนตร การที่ไม่พบหนังสือเรื่องนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจเป็นเพราะมีการคืนตัวบทกลับไปหลังจากที่ใช้งานแล้วเสร็จ ในเวลานั้นเป็นไปได้ยากว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงทราบว่ามี การแต่งหนังสือเรื่องนี้ที่ นครศรีธรรมราช

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็นมาและความสัมพันธ์ของภษณาสอนน้อง คำฉันท์ฉบับธนบุรีและฉบับพระนิพนธ์ในข้อเขียนเรื่องพระเกียรติบางประการฯ ตามที่กล่าวมานี้ อาจกล่าวได้ว่ามีต้นเหตุจากการใช้คำผิดความหมายในคำนำฉบับพิมพ์ของกรมศิลปากร ทำให้มีการเขียนเรื่องนี้ขึ้นเพื่อปกป้องพระเกียรติยศของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ และเป็นที่มาของความคิดเรื่องสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นจาก “ฉบับเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” โดยเห็นว่าหากยอมรับความคิดว่าทรงพระนิพนธ์จากฉบับธนบุรีก็จะเป็นการดูหมิ่นพระองค์ แท้ที่จริงไม่เป็นเช่นนั้นเลย เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์แก้ไขปรับปรุงตามพระบรมราชโองการ มิได้ทรงกระทำโดยพลการ ดังที่ทรงแถลงไว้ตั้งแต่ต้นเรื่อง การปรับปรุงงานศิลปกรรมเพื่อการทะนุบำรุงมรดกวัฒนธรรมของชาติเป็นสิ่งที่กระทำกันเป็นปกติในทุกยุคทุกสมัย วรรณกรรมก็เป็นศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ย่อมได้รับการปรับปรุงได้ การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงปรับปรุงแก้ไขจึงมิใช่เรื่องผิดแปลก และไม่เป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติยศของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ แต่อย่างใด กรณีนี้ ผู้เขียนเรื่องพระเกียรติบางประการฯ เพียงแต่ทักท้วงแก้ไขการใช้คำฉบับกรมศิลปากรให้ถูกความหมายก็น่าจะเพียงพอ ความคิดเห็นเช่นว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นจาก “ฉบับเดิม” ก็คงไม่เกิดขึ้นเป็นต้นธารวรรณคดีดังกล่าว

วิจารณ์ทัศนเรื่องการอ้างอิง

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ผู้เขียนบทความเชื่อว่าเจ้าของผลงานที่กล่าวมาทั้งหมดมีความบริสุทธิ์ใจในงานของตน เป็นการเขียนตามความคิดความเชื่อ ตามข้อมูลที่มีและค้นคว้าได้ การอ้างอิงข้อมูลที่ได้จากผู้รู้หรือจากการศึกษาก่อนหน้านี้ ไม่ใช่ความผิดแต่อย่างใด เพราะมิฉะนั้นแล้วการศึกษาทุกเรื่องทุกประเด็นคงต้องเริ่มต้นจากศูนย์เสมอ ที่หยิบยกประเด็นนี้มากล่าวเพราะได้พบว่าวรรณคดีประเพณีเสฐียรโกเศศอินท์ในฐานะผู้แต่ง มีพัฒนาการมั่นคงขึ้นเป็นลำดับจนเกือบจะเป็นข้อยุติสำหรับนักวิชาการหลายคน มีการสืบทอด ต่อยอด และขยายความคิดถึงขั้นที่ทำให้เกียรติภูมิโบราณกวีคนหนึ่งสูญหายไป การสืบทอดวรรณคดีประเพณีเสฐียรโกเศศอินท์มีข้อสังเกตคือ มีการอ้างอิงในกรอบความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้ว การดัดแปลง การอ้างต่อกันด้วยความเชื่อมั่นไว้วางใจทำให้มิได้ตรวจสอบที่มาของข้อสรุป และการไม่ทบทวนด้วยอย่างจริงจัง

เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีประเด็นสำคัญน่าจะเป็นอุทาหรณ์คือ การเชื่อถือ อ้างอิงข้อสรุปใดๆ ที่มาก่อนหน้า ต้องไม่ลืมตรวจสอบก่อน พึงใช้หลักกาลามสูตร^๑ เป็นสำคัญ กรณีความคิดเรื่อง “สำนวนเก่า” หรือ “ฉบับเดิม” และวรรณปะฏิเสธ ภิกษุอินทที่กล่าวมานี้เข้าได้กับกาลามสูตรหลายข้อ โดยเฉพาะข้อที่ว่าด้วยการปลงใจ เชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว ซึ่งประเด็นนี้พบว่าเป็นจุดอ่อนของการศึกษา วิจัยทางวรรณกรรมแบบแผนของไทยหลายเรื่อง นอกจากนี้ความเชื่อตามจริย- ประเพณีที่จะยอมรับความเห็นของผู้รู้ผู้อาวุโสโดยปราศจากการตั้งคำถามหรือโต้แย้งก็ เป็นการผิดหลักกาลามสูตร ไม่ควรลืมน่าว่าบางครั้งยังมีสิ่งที่น่าสนใจที่ชาวไทยกล่าวว่า “นักปราชญ์ ยังรู้พลั้ง” ความเชื่อดังกล่าวทำให้ไม่เกิดวิจรณทัศนัย จำกัดความคิดที่จะมองปัญหา ในแง่มุมอื่นๆ เพราะไม่กล้าคิดเป็นอย่างอื่น

ผู้ศึกษาวรรณกรรมไทยพึงระลึกว่า ข้อสรุปใดๆ เกี่ยวกับวรรณกรรมแบบแผน ของไทยส่วนใหญ่เป็นทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิ สิ่งใดที่มีข้อเท็จจริงย่อมโต้แย้งได้ ตามหลักเหตุผล และข้อสรุปอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามปัจจัยด้านเหตุผลและหลักฐาน ผู้รู้และผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นปราชญ์แท้จริงเป็นผู้มีใจกว้าง มีความคิดเป็นพลวัต สำหรับ ท่านเหล่านั้นข้อโต้แย้งย่อมเป็นเชื้อเพลิงปัญญา หากใช้เป็นเชื้อเพลิงสงครามไม่ ผู้ศึกษา จึงควรกล้าคิดต่าง คิดต่อตามหลักเหตุผล

^๑ หลักความเชื่อที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ มี ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ
๖. อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
๗. อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
๘. อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๙. อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณชนนี้เป็นครูของเรา

อนึ่ง ในการศึกษาวรรณกรรมแบบแผนนั้น การทำวิจารณ์ด้วยบทเป็นสิ่งที่ควรใส่ใจและควรถือเป็นภาระงานของผู้ศึกษา ไม่เพียงเพื่อให้เกิดความถูกต้อง หลายนกรณีต้นฉบับเป็นกุญแจไขความลับเกี่ยวกับความเป็นมาของตัวบทด้วย

ประเด็นที่ว่าไม่มีภิกษุภิกษุสงฆ์องค์ใดคัดค้านที่จะบัพพระเจ้ายู่หัวบรมโกศ ภิกษุอินทร์เป็นผู้แต่งภิกษุสงฆ์องค์ใดคัดค้านที่จะบัพพระเจ้ายู่หัวบรมโกศฯ ทรงปรับปรุงภิกษุสงฆ์องค์ใดคัดค้านฯ โดยใช้ต้นฉบับสำนวนภิกษุอินทร์ อันเป็นข้อสรุปจากการศึกษาภิกษุสงฆ์องค์ใดคัดค้านฯ ซึ่งประวัติตามที่กล่าวมานั้น ย่อมเป็นสิทธิ์และกิจกรรมทางปัญญาของผู้อ่านผู้ฟังจะใช้ดุลพินิจและตรวจสอบพิจารณาต่อไป เพราะการแสดงความเห็นหรือข้อศึกษาใดๆ เป็นสิ่งที่พึงกระทำได้ตามหลักเหตุผล แต่การเชื่อถืออ้างอิงสิ่งใดพึงใช้หลักกาลามสูตรเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- ๒๐๐ ปี กวีแก้ว: กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. (๒๕๓๓). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย และภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์.
กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์. เล่มที่ ๗๖ สมุดไทยดำ เส้นรงค์.
_____. เล่มที่ ๗๙ สมุดไทยดำ เส้นรงค์.
จินตมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พิมพ์ครั้งที่ ๖). (๒๕๑๔). กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
ไชยิตา มณีไธ. (๒๕๕๐). รายงานวิจัยเรื่อง “บรรทัดฐานการประพันธ์วรรณกรรมคำฉันท์ในสมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศึกษาจากกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.” คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
พระธรรมโกศาจารย์ (อนุจารีเถระ). (๒๕๐๘). พระเกียรติบางประการในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. พระนคร: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.
พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต). (๒๕๒๘). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ:
ด้านฐานการพิมพ์.
รื่นฤทัย สัจพันธุ์. (๒๕๓๔). “ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
(พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๙๔).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ศิลปากร, กรม. (๒๕๓๘). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ ของ เจ้าพระยาทิพากร
วงศ์มหาโกษาธิบดี กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
_____. (๒๕๓๙). วรรณกรรมสมัยธนบุรี. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
เสาวณิต วิงวอน. (๒๕๔๐). วิเคราะห์พระนิพนธ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.
กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
อุดม หนูทอง. (๒๕๒๘). รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน. กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์.
เอมอร ชิตะโสภณ. (๒๕๑๓). “พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ปรมานุชิตชิโนรส.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.